

GRAŻYNA NACHTMAN
*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej –
Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie*

WYNIKI GRUPY GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH W LATACH 2004-2009 – STAGNACJA CZY ROZWÓJ

1. Wstęp

W Polsce wciąż rośnie liczba gospodarstw ekologicznych. Jak podano na stronie internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, na koniec roku 2010 było ich łącznie 20 626 i zajmowały 524 074,92 ha użytków rolnych.¹ Od wejścia Polski do Unii Europejskiej liczba tych gospodarstw zwiększyła się ponad 5-krotnie (w roku 2004 było ich 3 760). Rosnący w siłę sektor rolnictwa ekologicznego budzi nadzieję wielu podmiotów na zwiększenie podaży polskiej żywności ekologicznej. Wydaje się jednak, że polskie rolnictwo ekologiczne pełni głównie rolę „strażnika” środowiska naturalnego, a produkcja zdrowej żywności jest drugoplanowa. Rygorystyczne kryteria produkcji ekologicznej wymagają posiadania przez rolników odpowiednich kompetencji, których brak znacząco ogranicza jej wielkość. Ponadto ważnym czynnikiem pozwalającym uzyskiwać wysokie plony jest dysponowanie glebami o odpowiedniej żyzności, które dodatkowo wymagają długiego okresu przestawiania po stosowaniu konwencjonalnych metod produkcji. W Polsce na ekologiczne metody produkcji przestawiane są często gospodarstwa o glebach słabszych, o niższej klasie bonitacyjnej, na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Gospodarstwa te osiągają niższe plony roślin, a więc produkują mniej żywności. Na tym tle wydaje się ważne, aby ocenić sytuację ekonomiczną gospodarstw, które funkcjonują jako ekologiczne przez dłuższy czas. Powstaje bowiem pytanie, czy równoległe ze wzrostem liczby gospodarstw ekologicznych następuje poprawa ich sytuacji ekonomicznej.

¹ www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Rolnictwo-ekologiczne-w-Polsce/.

Długookresową ocenę działalności gospodarstw ekologicznych umożliwia funkcjonujący w Polsce system rachunkowości FADN². Obejmuje on liczne gospodarstwa, które nieprzerwanie prowadzą rachunkowość FADN od początku jego wdrożenia w 2004 roku. Wśród nich są także gospodarstwa ekologiczne. Ciągłość w prowadzeniu ksiąg rachunkowych dostarcza danych do analizy efektów produkcyjno-ekonomicznych na przestrzeni kilku lat. W latach 2004-2009 w próbie gospodarstw Polskiego FADN były 32 gospodarstwa z certyfikatem produkcji ekologicznej, nieprzerwanie prowadzące zapisy rachunkowe.

Celem opracowania jest przedstawienie i ocena przemian w zakresie organizacji produkcji i wyników ekonomicznych, jakie zaszły w grupie tych gospodarstw w okresie sześciu lat, a także ocena perspektyw ich dalszego funkcjonowania. Prezentowane dane są szczególnie cenne ze względu na ciągłość i ujednolicony sposób prowadzenia zapisów rachunkowych, co zapewnia wysoką wiarygodność zarejestrowanych zdarzeń operacyjnych w tym okresie.

2. Założenia metodyczne prowadzonych badań

Dane rachunkowe dla potrzeb Polskiego FADN są zbierane i przetwarzane zgodnie z przyjętą we wszystkich krajach członkowskich UE jednolitą metodyką. Zbieranie danych rachunkowych odbywa się corocznie w reprezentatywnej próbie gospodarstw, do której trafiają również gospodarstwa ekologiczne. Dobór próby następuje z pola obserwacji (Goraj 2000), liczącego w Polsce około 750 tys. gospodarstw rolnych towarowych, których wielkość ekonomiczna wynosi co najmniej 2 ESU (1 ESU = 1200 euro). Kryteria doboru próby to typ rolniczy, wielkość ekonomiczna i położenie w jednym z czterech regionów FADN. Wielkość ekonomiczna mówi o potencjale gospodarstwa, typ rolniczy wskazuje na jego nastawienie produkcyjne. Wymienione kryteria dotyczą ogółu gospodarstw w Polsce; nie odnoszą się ściśle do gospodarstw ekologicznych. Dobór gospodarstw ekologicznych do badań nie jest więc celowy i nie są one statystycznie reprezentatywne dla wszystkich gospodarstw ekologicznych w Polsce. Ich wyniki rachunkowe stanowią jednak cenne źródło informacji o ekonomice rolnictwa ekologicznego. Od początku funkcjonowania FADN w Polsce do roku 2009 w próbie znajdowały się 32 gospodarstwa ekologiczne, nieprzerwanie prowadzące rachunkowość w tym okresie. W opracowaniu poddano analizie średnie wyniki rachunkowe tej grupy gospodarstw ekologicznych.

² Polski FADN jest systemem zbierania i wykorzystywania danych z gospodarstw rolnych; realizowany jest corocznie w próbie liczącej około 12 tys. gospodarstw rolnych towarowych.

3. Omówienie wyników

Średnia wielkość ekonomiczna (od 7,1 do 9,4 ESU) kwalifikowała gospodarstwa ekologiczne nieprzerwanie prowadzące rachunkowość do klasy małych lub średnio-małych. Zatem potencjał ekonomiczny tych gospodarstw był niezbyt duży. W ciągu 6 lat rolnicy prowadzili działalność rolniczą na podobnym obszarze użytków rolnych, wynoszącym średnio około 21-22 ha, z czego około 7 ha dodzierżawiali (tabela 1). Zatem zasoby ziemi pozostawały przez ten czas na podobnym poziomie, a struktura upraw była bardzo zbliżona. Zboża w poszczególnych latach zajmowały średnio od 5,8 do 7 ha; a pozostałe uprawy połowe od 1,3 do 2,3 ha. Udział zbóż w użytkach rolnych wynosił około 30%, a najwięcej, bo ponad 50%, stanowiły uprawy pastewne, będące źródłem pasz dla utrzymywanych zwierząt. W gospodarstwach uprawiano też na niewielkich obszarach warzywa, truskawki, owoce w sadach. Łącznie średnia powierzchnia tych upraw wynosiła 0,7 ha w 2004 roku i wzrosła do 1,0 ha w 2009 roku.

Ilość utrzymywanych zwierząt wynosiła przeciętnie od 10,3 do 11,1 LU³ i były to głównie zwierzęta żywione systemem wypasowym (tabela 1). Od roku 2004 do 2009 nastąpił przyrost pogłowia zwierząt blisko o 8%, mimo niewielkiego zmniejszenia obszaru upraw pastewnych. Przy tej organizacji produkcji było niewielkie zapotrzebowanie na pracę spoza gospodarstwa. Na ogół wystarczały własne zasoby pracy, które w badanym okresie, za wyjątkiem roku 2005, pozostawały na podobnym poziomie (tabela 1).

Produkcja ogółem wytworzona w poszczególnych latach zawierała się w przedziale od 49 756 zł do 63 675 zł (tabela 2). Od roku 2004 do roku 2008 wartość produkcji systematycznie rosła – przyrost w tym okresie wyniósł 28%. W 2009 roku nastąpił kilkunastoprocentowy spadek jej wartości wobec roku poprzedniego. Na przestrzeni obserwowanych lat miały miejsce wahania wartości wytworzonej produkcji roślinnej, natomiast stopniowo wzrastała wartość produkcji zwierzęcej. Wyjątkiem był jednak rok 2009, kiedy w stosunku do roku 2008 wartość produkcji zwierzęcej obniżyła się średnio o około 1 tys. zł na gospodarstwo, a roślinnej około 7 tys.

Przyczyn pogorszenia wartości produkcji roślinnej w roku 2009 można upatrywać w spadku plonowania zbóż i spadku cen produktów rolnych. Jak wskazano w tabeli 2. plon pszenicy ozimej w 2009 roku wynosił średnio tylko 16,3 dt/ha i był o 7,1 dt niższy niż w roku 2008. Zboża były podstawą upraw polowych w analizowanych gospodarstwach i można przypuszczać, że ich właściciele doświadczyli również pogorszenia koniunktury cenowej na ziarno w roku 2009.

³ LU – jednostkach przeliczeniowych zwierząt (ang. Livestock Unit). Jedna jednostka przeliczeniowa LU jest równoważna 1 krowie mlecznej albo 1 bykowi w wieku 2 lub więcej lat. Pozostałe zwierzęta stanowią odpowiednio część takiej jednostki przeliczeniowej, na przykład matka owcza = 0,1 LU, tucznik = 0,3 LU.

Tabela 1

**Wielkość ekonomiczna, zasoby ziemi, pracy i organizacja produkcji
badanych gospodarstw**

Wyszczególnienie		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009/2004 (%)
Wielkość ekonomiczna (ESU)		7,1	7,2	7,6	9,4	9,0	9,1	128,2
Powierzchnia użytków rolnych (ha)		22,3	21,9	20,8	21,6	22,6	22,3	100,0
w tym: dodzierżawionych		7,7	7,5	6,9	7,0	7,0	7,2	93,5
Powierzchnia głównych upraw:								
w tym:	zboża	7,0	6,7	5,8	6,1	6,2	6,8	97,7
	pozostałe polowe	1,6	1,3	1,9	2,0	2,3	1,7	106,0
	pastewne	13,0	10,9	12,1	12,5	13,0	12,7	97,6
	warzywa, truskawki, sady	0,7	0,8	0,9	1,0	1,0	1,0	153,0
Zwierzęta ogółem (LU)		10,3	10,3	10,9	11,0	11,0	11,1	107,8
w tym:	krowy mleczne	4,1	4,0	4,7	4,7	4,8	4,8	117,1
	pozostałe bydło	2,7	2,6	2,3	2,6	2,8	2,8	103,7
	owce i kozy	1,6	1,7	1,9	1,9	1,9	1,9	118,8
	trzoda chlewna	1,0	1,1	1,1	0,9	0,5	0,6	60,0
Obsada zwierząt na 1 ha użytków rolnych (LU/ha)		0,46	0,47	0,53	0,51	0,49	0,50	107,9
Obsada zwierząt żywnych sposobem wypasowym na powierzchnię paszową (LU/ha)		0,64	0,63	0,72	0,77	0,78	0,74	115,3
Nakłady pracy ogółem (AWU)*		1,96	1,91	1,98	1,97	2,02	1,96	99,9
Nakłady pracy własnej (FWU)**		1,76	1,69	1,77	1,76	1,79	1,75	99,6

* AWU oznacza całkowite nakłady pracy w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego, wyrażone w jednostkach przeliczeniowych pracy, czyli w osobach pełnozatrudnionych (AWU- ang. Annual Work Unit). 1 AWU odpowiada osobie pracującej w ciągu roku co najmniej 2200 godzin.

** FWU nakłady pracy własnej w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego (FWU- ang. Family Work Unit), na ogół osób nieopłaconych w rodzinie rolnika.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Polskiego FADN.

Dekoniunktura ta wywołana była dużą podażą ziarna, na skutek wysokich zbiorów ogólnokrajowych w 2009 roku i zapasów, przy niewielkim wzroście popytu krajowego [Łopaciuk 2009]. Jeśli chodzi o produkcję zwierzęcą, to w roku 2009 wydajność mleczna krów była tylko nieznacznie wyższa niż w roku 2004, a spadek produkcji mleka od krowy miał miejsce już od roku 2005 (tabela 2).

Z analizy danych wynika, że dla ocenianych gospodarstw większe znaczenie miała produkcja zwierzęca; jej udział w wartości produkcji ogółem był zbliżony do roślinnej albo wyższy.

Tabela 2

Średnia wartość produkcji w badanych gospodarstwach

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009/2004 (%)
Produkcja ogółem	49 756	50 581	58 678	62 723	63 675	54 878	110,3
Produkcja roślinna	23 337	22 244	26 942	29 383	29 206	22 597	96,8
Produkcja zwierzęca	23 057	25 387	28 349	28 519	28 102	27 187	117,9
Pozostała produkcja	3 361	2 950	3 388	4 821	6 367	5 094	151,5
Udział w produkcji ogółem w %:							
produkcji roślinnej	46,9	44,0	45,9	46,8	45,9	41,2	–
produkcji zwierzęcej	46,3	50,2	48,3	45,5	44,1	49,5	–
produkcji pozostałej	6,8	5,8	5,8	7,7	10,0	9,3	–
Wydajność techniczna							
Plon pszenicy (dt/ha)	22,7	21,4	18,9	18,7	23,4	16,3	72,0
Wydajność mleczna krów (kg/krowę)	3 257	3 647	3 529	3 489	3 494	3 313	101,7

Źródło: jak w tabeli 1.

Na podstawie danych w tabeli 1 i 2 można wnioskować, że analizowane gospodarstwa nie należały do specjalistycznych, lecz były przykładem typowych gospodarstw ekologicznych, o zróżnicowanej produkcji roślinnej i zwierzęcej, nastawionych na pożądane w systemie ekologicznym zrównoważenie produkcji, poprawianie żyzności, na co wskazuje choćby obsada zwierząt na 1 ha użytków rolnych [Tyburski 2007].

We wszystkich latach prowadzenia działalności rolniczej z punktu widzenia ponoszonych kosztów produkcja była opłacalna. W każdym roku rolnicy uzyskiwali bowiem znaczną nadwyżkę wartości produkcji względem poniesionych kosztów. W rezultacie koszt na 1 zł produkcji wynosił od 0,71 zł w 2004 roku do 0,90 zł w 2009 roku (zestawienie 1).

Zestawienie 1

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Koszt 1 zł produkcji	0,71	0,76	0,75	0,74	0,80	0,90

Źródło: jak w tabeli 1.

Jednak przez wszystkie te lata utrzymywał się trend wzrostowy kosztu i niebezpiecznie zbliżał się do zrównania z wartością produkcji. Wytlumaczyć to można wzrostem kosztów ogółem, znacznie większym niż wzrost wartości produkcji, na przestrzeni analizowanych lat. W 2009 roku koszty ogółem były wyższe o 41,3% od kosztów w roku 2004 (tabela 3), a wartość produkcji o 10,3% (tabela 2).

Według danych zawartych w tabeli 3. w analizowanym okresie najbardziej wzrosły takie składniki kosztów ogółem, jak: koszty ogólnogospodarcze (o 74,9%), koszty wynagrodzenia (o 74,8%), koszty obsługi kredytów (o 46,6%) i dzierżawy ziemi (o 48,7%). Niewielki był też wzrost kosztów bezpośrednich, być może ze względu na niski udział plonotwórczych środków produkcji pochodzących z zakupu, a przy tym ostrożną wycenę kosztów własnych środków, użytych w procesie produkcji.

Tabela 3

Średnie koszty produkcji badanych gospodarstw

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009/2004 (%)
Koszty ogółem na gospodarstwo							
Koszty ogółem	35 139	38 539	44 148	46 726	51 027	49 646	141,3
1. Zużycie pośrednie	22 300	24 268	29 704	31 413	32 819	31 658	142,0
w tym: Koszty bezpośrednie	12 432	11 345	12 608	14 798	14 491	14 402	115,8
Koszty ogólnogospodarcze	9 868	12 923	17 096	16 615	18 328	17 256	174,9
2. Amortyzacja	10 042	10 809	11 160	11 422	13 441	13 401	133,5
3. Koszty czynników zewnętrznych	2 798	3 462	3 284	3 890	4 767	4 587	163,9
Wynagrodzenia	1 673	2 178	2 009	2 343	3 208	2 925	174,8
w tym: Czysze	607	858	828	887	832	902	148,7
Odsetki	518	426	448	660	727	759	146,6
Struktura kosztów ogółem (%)							
Koszty ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x
1. Zużycie pośrednie	63,5	63,0	67,3	67,2	64,3	63,8	x
w tym: Koszty bezpośrednie	35,4	29,4	28,6	31,7	28,4	29,0	x
Koszty ogólnogospodarcze	28,1	33,5	38,7	35,6	35,9	34,8	x
2. Amortyzacja	28,6	28,0	25,3	24,5	26,4	27,0	x
3. Koszty czynników zewnętrznych	7,9	9,0	7,4	8,3	9,3	9,2	x
Wynagrodzenia	4,7	5,7	4,5	5,0	6,3	5,9	x
w tym: Czysze	1,7	2,2	1,9	1,9	1,6	1,8	x
Odsetki	1,5	1,1	1,0	1,4	1,4	1,5	x

Źródło: jak w tabeli 1.

Analiza poziomu wartości produkcji i kosztów ogółem rok do roku poprzedniego wskazuje, że największy wzrost kosztów w relacji do wzrostu wartości produkcji miał miejsce w roku 2005 i w 2008 (zestawienie 2). Charakterystyczny jest rok 2009, jedyny w 6-letnim okresie, kiedy nastąpił spadek wartości produkcji i kosztów w stosunku do roku poprzedniego. Redukcja kosztów wynosiła jednak tylko około 3%, a wartości produkcji prawie 14%. Konkludując należy stwierdzić, że w ciągu 6 lat następowało systematyczne pogorszenie relacji wartości produkcji do ponoszonych kosztów.

Zestawienie 2

	2005/2004	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008
Produkcja ogółem rok do roku (%)	101,7	116,0	106,9	101,5	86,2
Koszty ogółem rok do roku (%)	109,7	114,6	105,8	109,2	97,3

Źródło: jak w tabeli 1.

W strukturze kosztów analizowanych gospodarstw najbardziej ważyły koszty zużycia pośredniego (bezpośrednie i ogólnogospodarcze łącznie), a najmniej koszty czynników zewnętrznych (tabela 3). Należy zwrócić uwagę na rosnącą przewagę kosztów ogólnogospodarczych, na które rolnik ma niewielki wpływ. Jedynie w 2004 roku udział kosztów bezpośrednich w kosztach ogółem był wyższy i wynosił 35,4%, a kosztów ogólnogospodarczych 28,1%. W następnych latach udział kosztów ogólnogospodarczych był wyższy o 4-10% od kosztów bezpośrednich. Wynika to z dużego wzrostu w latach 2004-2009 cen usług, paliw, energii oraz części zamiennych, które rolnicy musieli opłacić. Natomiast podstawowe środki produkcji (nasiona, nawozy, środki ochrony roślin, pasze) rolnicy pozyskują przede wszystkim z własnego gospodarstwa, co czyni je tańszymi od pochodzących z zakupu. Wymowny jest w tym względzie udział zużycia wewnętrznego w analizowanych gospodarstwach ekologicznych, stanowiący zużycie własnych środków produkcji na potrzeby gospodarstwa. Wynosiło ono od 62,0 do 68,9% wartości kosztów bezpośrednich w poszczególnych latach – tabela 4. Zasadniczym składnikiem tego zużycia były pasze własne.

Pośród kosztów bezpośrednich na przestrzeni 6 lat najbardziej wzrosły koszty pasz dla zwierząt żywionych sposobem wypasowym (o 37,5%) – tabela 4. Zmniejszyły się natomiast koszty pasz zwierząt ziarnożernych, głównie z powodu pomniejszającego się pogłównia trzody chlewnej (tabela 1).

Przez wszystkie lata badań utrzymywał się niski poziom kosztów nawozów i środków ochrony z zakupu (tabela 4), które w strukturze kosztów bezpośrednich łącznie stanowiły od 5 do 9% ich wartości. Można przypuszczać, że taki dość stabilny poziom kosztów nawożenia i środków ochrony będzie się utrzymywał w przyszłości, co wynika ze stosowania ekologicznych technologii produkcji.

W badanych gospodarstwach w 2009 roku pogorszyły się znacznie relacje produkcyjno-kosztowe. Jak zaznaczono na rysunku 1 po sfinansowaniu kosztów pozostała nadwyżka z produkcji wynosiła średnio na gospodarstwo 5 232 zł – była więc 2-3 razy niższa niż w poprzednich latach⁴. Dopełnieniem tej nadwyżki były dopłaty do działalności operacyjnej. W roku 2009 wyniosły one średnio 37 832

⁴ Przedstawione koszty ogółem nie uwzględniają wszystkich obciążeń gospodarstwa. Zgodnie z metodologią FADN nie obejmują podatków i salda podatku VAT w gospodarstwach, których właściciel ma status rolnika ryczałtowego. Saldo VAT uwzględniane jest dopiero przy obliczaniu dochodu z gospodarstwa rolnego.

zł na gospodarstwo i były głównym źródłem dochodu. W roku przystąpienia do Unii Europejskiej (2004), przy dość porównywalnym średnim obszarze użytków rolnych w gospodarstwach ekologicznych dotacje były ponad 2-krotnie niższe (15 698 zł) – rysunek 1.

Tabela 4

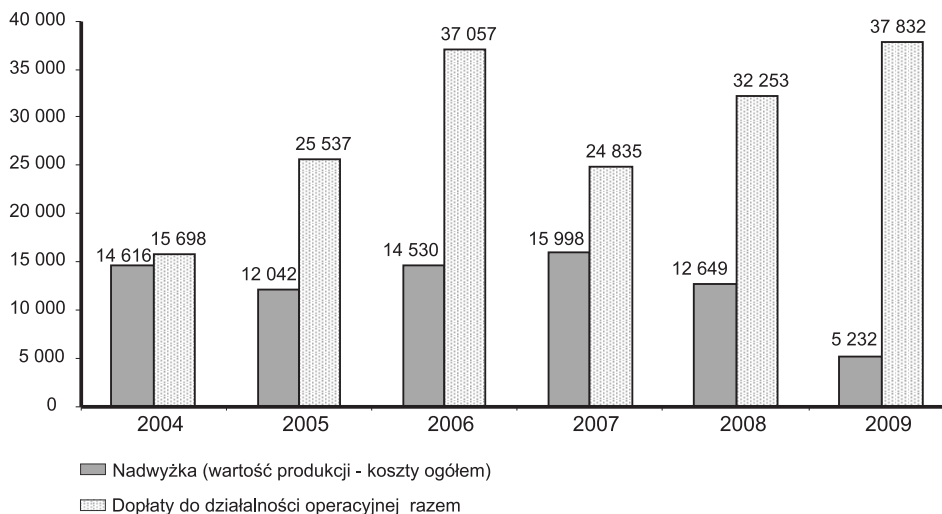
Koszty bezpośrednie i ogólnogospodarcze średnio na badane gospodarstwo

Wyszczególnienie		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009/2004 (%)
Koszty bezpośrednie (zł)		12 432	11 345	12 608	14 798	14 491	14 402	115,8
w tym:	Nasiona i sadzonki ogółem	2 282	1 901	2 163	2 230	2 380	2 337	102,4
	Nasiona i sadzonki własne	1 360	910	1 106	1 410	1 468	1 213	89,2
	Nawozy	773	568	915	897	468	764	98,8
	Środki ochrony roślin	246	206	201	237	243	217	88,2
	Pozostałe koszty bezpośrednie produkcji roślinnej	813	358	374	346	581	763	93,9
	Pasze dla zwierząt żywionych w systemie wypasowym	5 362	5 609	5 357	8 003	7 829	7 371	137,5
	Pasze dla zwierząt żywionych w systemie wypasowym, wytworzone w gosp. rol.	4 926	4 823	4 943	7 349	6 982	6 974	141,6
	Pasze dla zwierząt ziarnożernych	1 902	1 795	2 697	2 039	1 825	1 579	83,0
	Pasze dla zwierząt ziarnożernych, wytworzone w gosp. rol.	1 598	1 297	1 994	1 441	1 228	1 250	78,2
	Pozostałe koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej	1 054	884	901	1 046	1 164	1 371	130,1
Koszty ogólnogospodarcze (zł)		9 868	12 923	17 096	16 615	18 328	17 256	174,9
w tym:	Koszty utrzymania maszyn i budynków	2 191	3 294	5 640	4 456	4 014	3 910	178,4
	Energia	5 046	5 917	6 284	6 265	7 753	6 339	125,6
	Usługi	1 051	1 362	1 621	1 671	1 474	1 327	126,2
	Pozostałe koszty ogólnogospodarcze	1 580	2 350	3 551	4 223	5 086	5 680	359,5
Zużycie wewnętrzne		7 884	7 030	8 043	10 200	9 678	9 296	117,9
Udział zużycia wewnętrznego w kosztach bezpośrednich (%)		63,4	62,0	63,8	68,9	66,8	64,5	–

Źródło: jak w tabeli 1.

Rysunek 1

Poziom nadwyżki produkcji nad kosztami ogółem a poziom dopłat na gospodarstwo (zł)

Źródło: jak w tabeli 1.

Było to konsekwencją ustalenia na ten rok dla Polski najniższych stawek JPO (Jednolita Płatność Obszarowa), ale też przesunięcia wypłat na następny rok. Przesunięcia te wynikały z opóźnienia w przyznawaniu dopłat przez instytucje odpowiedzialne za płatności dla rolników, co też miało miejsce w latach następnych. Ponadto niektóre płatności, na przykład ekologiczne, realizowane są w roku następnym po złożeniu wniosku.

Przypomnieć warto, że duży wpływ na poziom dopłat uzyskiwanych przez rolników ma kurs wymiany euro, po jakim przeliczane są dopłaty finansowane przez Komisję Europejską.

Dopłaty do działalności operacyjnej obejmowały płatności bezpośrednie i płatności z drugiego filara Wspólnej Polityki Rolnej, realizowane w ramach PROW 2004-2006 oraz w ramach PROW 2007-2013. Są to między innymi dopłaty rolnośrodowiskowe i dopłaty do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Z analizy stosownej literatury wynika, że gospodarstwa ekologiczne pobierają częściej dopłaty do ONW niż gospodarstwa ogółem, gdyż wiele z nich położonych jest na obszarach ONW [Zegar 2009].

Dla ocenianych gospodarstw ekologicznych najbardziej liczące się w całym pozyskiwanym pakiecie dopłat były dopłaty rolnośrodowiskowe; w ostatnich dwóch latach (2008-2009) stanowiły one ponad 40% wartości wszystkich dopłat. Analizując dane zawarte w tabeli 5. można zauważyć że w pierwszych dwóch la-

tach polskiej obecności w Unii Europejskiej występuje stosunkowo niski udział dopłat z pakietów rolnośrodowiskowych w dopłatach razem. Prawdopodobnie było to efektem niewysokich jeszcze umiejętności pozyskiwania przez rolników tego typu dopłat. Jednak w kolejnych latach rolnicy ci pozyskują wyższe dopłaty, a wyniki rachunkowości wskazują, że stają się one wręcz niezbędne dla utrzymania gospodarstwa.

Tabela 5

Średnie kwoty dopłat na gospodarstwo

Wyszczególnienie		2004	2005	2006	2007	2008	2009
Dopłaty do działalności operacyjnej razem		15 698	25 537	37 057	24 835	32 253	37 832
w tym:	rolnośrodowiskowe (zł)	317	3 209	13 814	8 212	13 713	15 274
	ONW (zł)	445	2 506	3 414	2 274	4 216	3 478
Udział dopłat rolnośrodowiskowych w dopłatach razem (%)		2,0	12,6	37,3	33,1	42,5	40,4
Udział dopłat ONW w dopłatach razem (%)		2,8	9,8	9,2	9,2	13,1	9,2

Źródło: jak w tabeli 1.

Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (DzRGR) w metodyce FADN oznacza nadwyżkę na opłatę pracy rolnika i jego rodziny, opłatę za użytkowanie własnej ziemi i kapitału oraz za zarządzanie [Goraj, Mańko 2009]. W analizowanej grupie gospodarstw w coraz większym stopniu realizacja opłaty za te czynniki była możliwa dzięki dopłatom. Od roku 2004 do 2009 udział dopłat ogółem w DzRGR wzrósł z 58,2% do 91,0% (rysunek 2).

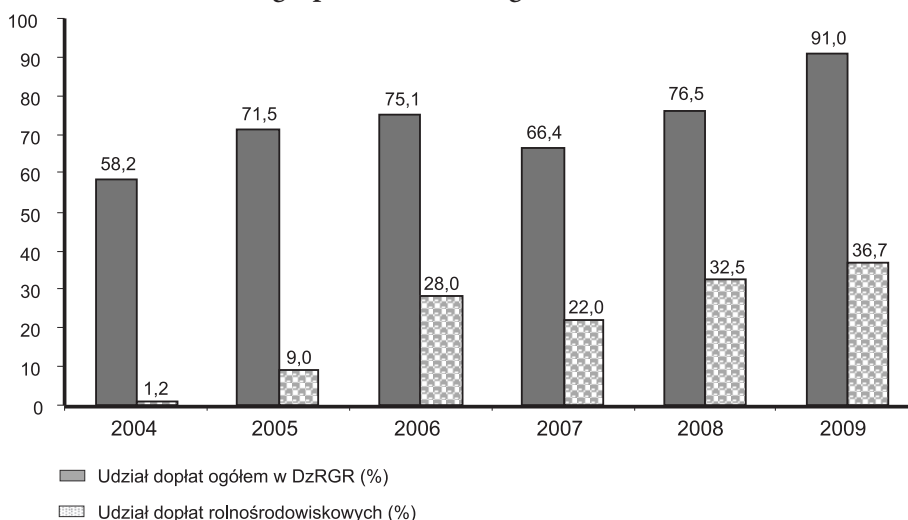
W odróżnieniu od niewielkiego wzrostu poziomu produkcji w przeciągu 6 lat poziom dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego wzrósł o 54,2% średnio na gospodarstwo, z 26 970 zł w 2004 roku do 41 580 zł w 2009 roku (tabela 6). Podobny wzrost (o 54,8%) osiągnięto w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną w rodzinie rolnika (FWU) i był on większy niż wzrost średniej płacy netto w gospodarce narodowej (o 36,8%). Jednak tylko w dwóch latach (2005 i 2006) dochód na FWU był wyższy (o 11,2 i 39,4%) od średniej płacy netto w gospodarce narodowej (tabela 6). W pozostałych latach badanego okresu dochód na FWU wystarczał za ledwie na opłatę pracy własnej rolnika, jeśli przyjąć wartość szacunkową opłaty tej pracy w postaci wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej. Brakowało zatem środków na sfinansowanie pozostałych własnych czynników produkcji i na opłatę za zarządzanie gospodarstwem.

Zmiana polityki rolnej prowadząca do wyeliminowania dopłat, spowodowałaby dramatyczny spadek dochodu. Z samej tylko produkcji, rolnicy prowadzący gospodarstwa ekologiczne nie uzyskaliby nawet wynagrodzenia za poniesione

własne nakłady pracy. Dochód bez dopłat na osobę pełnozatrudnioną w rodzinie rolnika wzrastał od 2004 do 2007 roku (w którym to osiągnął swe apogeum na poziomie 7 139 zł), a później corocznie się obniżał aż do kwoty 2 136 zł w 2009 roku (tabela 6).

Rysunek 2

Udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego (DzRGR)

Źródło: jak w tabeli 1.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 6 dochód z dopłatami na osobę zatrudnioną w rodzinie rolnika był w latach 2004, 2007, 2008 i 2009 niższy od średniej płacy netto w gospodarce narodowej, która służy przecież realizacji tylko potrzeb osobistych pracowników. Zatem sytuacja ekonomiczna tych rolników wskazuje, że świadomie wykorzystywali dane im instrumenty finansowe, zapewniając w ten sposób swym rodzinom jedynie byt na nieco niższym poziomie niż średni krajowy. Rolnicy ci nie uzyskali środków na rozwój swych gospodarstw. Od roku 2008 w analizowanych gospodarstwach nie udało się odtworzyć posiadanego majątku, o czym świadczy ujemne saldo inwestycji netto (zestawienie 3).

Zestawienie 3

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Inwestycje brutto)	16 791	8 191	11 230	24 343	11 824	11 867
Inwestycje netto	6 750	-2 618	70	12 921	-1 617	-1 535

Źródło: jak w tabeli 1.

Najprawdopodobniej dostępność dopłat w ramach realizowanej polityki rolnej była powodem przejścia gospodarstw na ekologiczne metody produkcji [Runowski 2009]. W sytuacji ograniczenia dopłat rolnicy raczej zrezygnowałyby z ekologicznego systemu produkcji.

Tabela 6

Dochody na gospodarstwo i na osobę pełnozatrudnioną w rodzinie rolnika

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009/2004 (%)
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (DzRGR)	26 970	35 716	49 323	37 405	42 177	41 580	154,2
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (DzRGR) bez dopłat	11 273	10 179	12 266	12 570	9 924	3 748	33,2
DzRGR na osobę pełnozatrudnioną w rodzinie rolnika (FWU)	15 305	21 177	27 925	21 245	23 616	23 696	154,8
DzRGR na osobę pełnozatrudnioną w rodzinie rolnika (FWU) bez dopłat	6 397	6 035	6 945	7 139	5 557	2 136	33,4
Średnia płaca netto w gospodarce narodowej	18 193	19 052	20 034	21 570	23 629	24 880	136,8
Relacja DzRGR na FWU do średniej płacy netto (%)	84,1	111,2	139,4	98,5	99,9	95,2	-

Źródło: jak w tabeli 1.

Na koniec przedmiotowych rozważań należy podkreślić, że przedstawione wyniki dotyczą bardzo wąskiej grupy gospodarstw ekologicznych. Jednak ze względu na fakt, że prowadziły one rachunkowość nieprzerwanie przez okres sześciu lat, wyniki te mają szczególnie duży walor poznawczy. Niewielka liczebność analizowanej grupy nie daje podstawy do czynienia naukowych uogólnień, ale można wnosić, że wiele polskich gospodarstw ekologicznych znajduje się w podobnej sytuacji produkcyjno-ekonomicznej.

4. Podsumowanie

Przedstawione średnie wyniki ekonomiczne grupy 32 gospodarstw ekologicznych wskazują na brak możliwości ich rozwoju w przyszłości. W badanym okresie analizowane gospodarstwa nie zdołały poprawić swego potencjału ekonomicznego, bazowały na podobnych zasobach ziemi, podobna była organizacja produkcji i podobne zasoby pracy. Rolnicy nastawieni byli raczej na doraźną egzystencję, umiejętnie wykorzystując dostępne instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej. Przyrost wartości produkcji w roku 2009 w stosunku do roku 2004 wyniósł tylko 10,3%, a przyrost kosztów ogółem 41,3%. Było to powodem wzrostu kosztu uzyskania jednej złotówki produkcji z 0,71 zł w 2004 roku do 0,90 zł w 2009 roku.

Oslabienie relacji produkcji do kosztów pogarszało sytuację dochodową gospodarstw. Od roku 2004 następował systematyczny przyrost dopłat do działalności operacyjnej, które poprawiały dochody. W roku 2004 rolnicy pozyskali średnio na gospodarstwo około 16 tys. zł dopłat, a w 2009 roku prawie 38 tys. zł. W rezultacie tego poziom dochodów na gospodarstwo w analizowanym okresie wzrósł o 54,2%. Znamienne jest jednak, że w badanych gospodarstwach dochód łącznie z dopłatami na osobę pełnozatrudnioną w rodzinie rolnika tylko w roku 2005 i 2006 był wyższy od średniego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej.

Przedstawiona w niniejszej pracy sytuacja ekonomiczna analizowanych gospodarstw uprawnia do stwierdzenia, że ich rozwój jest niemożliwy, a przyszła egzystencja na podobnym jak dotychczas poziomie zależeć będzie od dopływu środków z funduszy publicznych. Trudno bowiem liczyć na wzrost poziomu produkcji przy zachowaniu istniejącej organizacji, uwarunkowaniach kosztowo-cenowych na rynku, braku środków finansowych na inwestycje. Nie widać też szans na znaczne zwiększenie wydajności technicznej produkcji przy utrzymaniu istniejących, dość rygorystycznych jej zasad.

Ponadto bez powiększania zasobów ziemi rolnicy nie mogą już liczyć na duży wzrost dopłat do działalności operacyjnej.

LITERATURA

1. Goraj L., (2000): Sieć danych rachunkowości gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej (FADN). FAPA, Warszawa.
2. Goraj L., Mańko St. (2009): Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. DIFIN, Warszawa.
3. Runowski H., (2009): Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G-Ekonomika Rolnictwa, Tom 96–Zeszyt 4. „Wieś Jutra” Sp. z o.o., Warszawa 2009.
4. Rynek zbóż nr 37, IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa 2009.
5. Tyburski J., Żakowska-Biemas S. (2007): Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
6. Zegar J. St.(2009): Struktura polskiego rolnictwa rodzinnego. IERiGŻ-PIB, Warszawa.

GRAŻYNA NACHTMAN

WYNIKI GRUPY GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH W LATACH 2004-2009 –
STAGNACJA CZY ROZWÓJ

Słowa kluczowe: *dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, dochód na osobę pełnozatrudnioną (FWU), dochód gospodarstw ekologicznych, dopłaty do działalności operacyjnej, dopłaty rolnośrodowiskowe, produkcja ekologiczna, rachunkowość rolna FADN*

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono sytuację ekonomiczną grupy gospodarstw ekologicznych, prowadzących nieprzerwanie rachunkowość w systemie FADN w latach 2004-2009. Gospodarstwa zachowały zbliżony potencjał ekonomiczny, zasoby ziemi, pracy, organizację produkcji. Mimo szybciej rosnących kosztów ogółem niż wartość produkcji w ciągu sześciu lat nastąpiła duża poprawa w dochodach gospodarstw (o 54,2%). Spowodowały to dopłaty do działalności operacyjnej, których udział w dochodzie od 2004 roku zwiększył się z 58,2% do 91,0% w 2009 roku. Mimo tego wsparcia wypracowany dochód, przeliczony na osobę pełnozatrudnioną w rodzinie rolnika, za wyjątkiem roku 2005 i 2006 wystarczył tylko na pokrycie własnych nakładów pracy, co stanowi barierę rozwoju tych gospodarstw. Wydaje się, że warunkiem ich dalszego utrzymania się na rynku będą dopłaty ze środków budżetowych.

GRAŻYNA NACHTMAN

THE RESULTS OF SAME ORGANICS FARMS IN THE YEARS 2004-2009 – STAGNATION
OR DEVELOPMENT

Key words: *family farm income, family farm income per Family Work Unit, income of organic farms, current subsidies, agri-environmental subsidies, organic production, agricultural accountancy within FADN*

SUMMARY

The study presents the economic situation of 32 certified organic farms keeping agricultural accountancy within FADN continuously in the years 2004-2009. The farms kept similar economic potential, agricultural land, labour input, production organization. Although total inputs increased faster than total output within 6 years, incomes of farms rose at a rate of 54.2%. It was resulted by the current subsidies, which share in the income increased from 58.2% in 2004 to 91.0% in 2009. In spite of this financial support, the income elaborated per Family Work Unit, excluding the years 2005 and 2006, was enough to cover only unpaid labour inputs, what was the barrier in their development. It seems, that the condition of further viability of farms considered will be the subsidies from the public funds.

e-mail: nachtman@ierigz.waw.pl